

ERNST FOLRAT  
Tibingen

RAŠČLANJAVANJE METAFIZIKE NA  
METAPHYSICA GENERALIS I  
METAPHYSICA SPECIALIS<sup>1</sup>

I

Raščlanjavanje metafizike na metaphysica generalis i metaphysica specialis, dalja podela metaphysica-e specialis na cosmologia, psychologia i theologia rationalis (naturalis) u školskoj metafizici 18. veka ima načelno značenje za dva dominantna oblika mišljenja, i određuje upravo oblikovanost tog mišljenja. Kantova „Transcendentalna dijalektika” u *Kritici čistog uma* je izgrađena po šemi metaphysica-e specialis. Ona se može razumeti kao destrukcija nasleđene metafizike na niti vodilji njenih osobitih predmeta. Pa ipak se tada postavlja zadatak da se ta destrukcija metafizike u transcendentalnoj dijalektici misli zajedno sa izgradnjom jedne metafizike u transcendentalnoj analitici. Jer, prema vlastitim Kantovim rečima ne bi smelo da bude nikakve sumnje u to da se u jedinstvu transcendentalne analitike i transcendentalne dijalektike, dakle, u transcendentalnoj logici, radi o jednoj metafizici. On je naziva „metafizika metafizike”<sup>2</sup>, tj. ona je metafizika izložena kao polaganje osnova metafizike. Samo se postavlja pitanje, kakve je vrste to polaganje osnova metafizike, i pre svega, zašto je metafizici uopšte potrebno polaganje osnova. Ova pitanja zahtevaju uvid u jedinstvo transcendentalne analitike i transcendentalne dijalektike koje je izgrađeno polazeći od metafizike. Kao pretpitanje ona zahtevaju pitanje o nastanku raščlanjavanja metafizike na metaphysica generalis i metaphysica specialis. Tek polazeći odatle se povratno može jedinstveno razumeti Kantovo moćno delo. Povrh toga, to raščlanjavanje se probija još i u kantovskim nazivima „metafizika morala” i „metafizika prirode”. Kod ovih se radi o jednom skraćanju metaphysica-e specialis koje je uslovljeno *Kritikom čistog uma*, tj. gubitkom theologia-e rationalis.

<sup>1</sup> Ernst Vollrath, Tübingen: *Die Gliederung der Metaphysik in eine Metaphysica generalis und eine Metaphysica specialis*, Zeitschrift für philosophische Forschung 16 [1962], S. 258-284.

<sup>2</sup> *Kant's gesammelte Schriften*, hrsg. von der königlich preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin 1900-01, Bd. X, S. 252 (pismo Markusu Herzu, maj 1781).

Drugi oblik mišljenja koji je pogođen tim raščlanjavanjem je Hegelovo mišljenje. *Enciklopedija filozofskih znanosti* je u svom raščlanjavanju – logika, filozofija prirode, filozofija duha – izgrađena sasvim prema šemi raščlanjavanja školske metafizike, pri čemu je „logika” ime za jedinstvo ontologije i teologije. To se može uvideti samo iz Kantove transcendentalne logike, dakle, iz jednog oblika mišljenja koji je i sam pogođen raščlanjavanjem metafizike.

Na još nešto valja obratiti pažnju: oba mislioca, Kant kao i Hegel, jezgru svog mišljenja uskraćuju ime „metafizika”. Kod obojice ono nosi ime „logika”. I o tome se može steći uvid samo ako se objasni metafizičko poreklo raščlanjavanja. To stoji u vezi sa potrebom metafizike za polaganjem osnova. Ovde ćemo samo da uputimo na to stanje stvari.

## II

Podela metafizike na *metaphysica generalis* i *metaphysica specialis* se, najkraće izrečena, nalazi kod Aleksandera Gotliba Baumgartena [Alexander Gottlieb Baumgarten] u § 2 njegove *Metafizike*: Ad metaphysicam referuntur ontologia, cosmologia, psychologia et theologia naturalis<sup>3</sup>. Sažimanje poslednja tri dela metafizike u *metaphysica specialis* u ovom delu se ne može naći. Pa ipak, ono je pripremljeno na taj način što Baumgarten u § 4 ontologia naziva takođe i *metaphysica universalis*. Kant je za osnov svojih predavanja o metafizici uzeo to Baumgartenovo delo.

Baumgarten doista spaja pojedinačne delove metafizike u takozvanim *Prolegomenama* (za ontologia § 4 – 6; za cosmologia § 351 – 353; za psychologia § 501 – 503; za theologia naturalis § 800 – 802) sa osnovnim određenjem metafizike, koje glasi (§ 2): *Metaphysica est scientia prima cognitionis humanae principia continens*. U tim *Prolegomenama*, međutim, on ne navodi kako dolazi do tog raščlanjavanja. Za njega se ono razume samo od sebe.

Baumgartenovo raščlanjavanje metafizike nas vraća do njegovog učitelja Kristijana Volfa [Christian Wolf]. Ono je oskudno sažimanje na poučnu kratkoću i fiksiranje do samorazumljivosti opsežnih Volfovih napora da metafizici da jedan čvrsti oblik. Kod Kristijana Volfa se prvi put nalazi ovo raščlanjavanje metafizike, koje je kod Baumgartena veoma uhodano. Ovde će predstava o njegovim naporima da usledi prema latinskoj logici. Ona se prvi put pojavila 1728<sup>4</sup>. To delo nije najranije u kojem se javlja ovo raščlanjavanje. Njemu prethodi takozvana *Nemačka metafizika: Umske misli o bogu, svetui i čovekovoju duši, takođe i o svim stvarima uopšte, saopštene ljubiteljima istine* (Frankfurt i Lajpcig 1720). Već u svom naslovu ona donosi to raščlanjavanje<sup>5</sup>.

<sup>3</sup> *Metaphysica* per Alexandrum Gottlieb Baumgarten, Editio II, Hallae et Magdeburgicae 1743. Prvo izdanje se pojavilo 1739.

<sup>4</sup> Citiramo prema 3. (i poslednjem) izdanju iz 1740.: *Philosophia rationalis sive Logica, methode scientifica pertractata et ad usum scientiarum atque vitae aptata. Praemittitur discursus praeliminaris de philosophia in genere. Editio tertia emendatior. Autore Christiano Wolfio, Academiae Marburgensis P. T. Pro-Rectore, Francofurti et Lipsiae MDCCXXX*. Podela paragrafa je u ostalome u različitim izdanjima *Logike* konstantna.

<sup>5</sup> U *Ratio praelectionum Wolfianarum in mathesin et philosophiam universam* (Hale i Magdeburg 1718), naprotiv, šema raščlanjavanja još nije potpuno obrazovana. Tu Volf piše: *Tenendum itaque, mihi Metaphysicam potissimum* ▶

Za namere našeg prikaza najpogodnija je latinska logika. Pritom nije toliko stalo do same logike kao do napred postavljenog *Discursus praeliminaris de Philosophia in genere*. Vredno je napomenuti da se jedan takav *Discursus* uopšte stavlja pre logike i u tesnoj povezanosti sa njom. To ne znači ništa drugo do da kod Volfâ metafizika nije u stanju da sama primi obeležje svog oblika. Spisi koji su se pojavili posle logike, pre svega *Philosophia prima, sive Ontologia* iz 1730. godine, svugde uzimaju u obzir *Discursus praeliminaris* iz logike.

Poglavlje III u *Discursus praeliminaris* obrađuje: *De partibus philosophiae* (§ 55 seqq.). Volf pritom polazi od tri *Entia*-e koje poznajemo (§ 55, *Fundamentum partium philosophiae*): *Entia, quae cognoscimus, sunt Deus, animae humanae ac corpora seu res materiales*. Najpre se ne prikazuje odakle u filozofskom pogledu potiče predlog o tri *Entia*-e. Nakon toga § 56 ustanovljuje delove filozofije (*Philosophiae partes primariae*): *Tres hinc enascuntur philosophiae partes, quarum una de Deo, altera de anima humana, tertia de corporibus seu rebus materialibus agit. Quoniam enim praeter Deum, animas humanas ac corpora entia alia non cognoscimus (§ 55.), nec plures possunt constitui partes philosophiae ab eo, qui non nisi ad haec tria entium genera attendit. Raščlanjavanje jednog dela metafizike ima svoj fundament u predlogu tri genera-e bića pred čovekovim saznavanjem (onim cognoscere). Potom §§ 57-60 navode delove filozofije kao Theologia, Psychologia i Physica, time što oni istraživanje te tri *Entia*-e vezuju za osnovno određenje filozofije u § 29. Ono glasi (*Philosophiae definitio*): *Philosophia est scientia possibilium, quatenus esse possunt*.*

Pada u oči da Volf ovde kao treći deo filozofije ne pominje *Cosmologia* nego *Physica*. No, Volf dalje *Physica*-u deli na *Physica generalis*, koja se bavi de *generalibus corporum affectionibus* i de *pluribus eorundem speciebus communibus* (§ 76; ova je i sama jedan deo *Physica*-e, vidi § 60), i *Cosmologia*. Ova se određuje na sledeći način (§ 77; *Cosmologia definitio*): *Pars Physicae, quae de corporibus mundi totalibus agit atque docet, quomodo ex iis componatur mundus, Cosmologia appellatur. Est igitur Cosmologia scientia mundi, qua talis. Dakle, ne fizika uopšte već samo jedan deo spada u *Metaphysica specialis*! Teškoće koje se ovde nalaze postaju jasne ako se misli na to, da po Aristotelu fizika upravo nije metafizika nego druga filozofija (*Metafizika Z* 11 1037 a 15 izm. ost.). Pritom tu ne igra nikakvu ulogu to, da li je ono što Aristotel razume pod „fizikom” isto ono što Volf razume pod „*Physica*”. Na to se mirno može negativno odgovoriti.*

Međutim, ovo određenje *Cosmologia*-e nije dovoljno čak ni za to da se može smatrati da ona pripada metafizici, nego se i ona mora još bliže ograničiti. O tome § 78 (*Cosmologiae generalis definitio*) kaže: *Datur vero etiam generalis mundi contemplatio, ea explicans, quae mundo existenti cum alio quocunque possibili communia sunt. Ea philosophiae pars, quae generales istas notiones, easque ex parte abstractas, evolvit, Cosmologia generalis vel transcendentalis a me vocatur. Definitio autem Cosmologiam generalem per scientiam mundi in genere.*

---

vocari scientiam de Deo et mente humanae rerumque principiis; scientiae vero entis qua ens est *philosophiae primae* nomen servari: id quod etiam ab aliis fieri solet *Philosophis*. Qodsi tamen malueris illam vocare *Pneumaticam* et sub *Metaphysicae* nomine comprehendere cum *Pneumatica philosophiam primam*; me non repugnantem habebis: In verba enim facilis sum (*Sectio II, Caput III, § 2*). Ovde još nedostaje izričito pominjanje *cosmologia*-e, koja se, međutim najavljuje već u „*rerumque principiis*”, iako ne jednoznačno odvojena od *ontologia*-e.

U *Cosmologia generalis* iz 1731. se metafizički karakter *Cosmologia-e* obrazlaže na još jedan drugačiji način. Tu (§ 1; Definitio *Cosmologiae*) Volf piše: *Cosmologia generalis* est scientia mundi seu universi in genere, quatenus scilicet ens idque compositum atque modificabile est. Dedimus hanc *Cosmologiae generalis* definitionem in *Discursu praeliminari Logicae* praemissu (§ 78). Monuimus quoque ibidem, quod ignotum vulgo sit hoc nomen, etsi principia quaedam ad eam spectantia non ignorentur. Quamobrem et *transcendentalem* appellare soleo, quia nonnivalis de mundo hic demonstrantur, quae ipsi tanquam enti composito et modificabili conveniunt, ut adeo eodem modo se habeat ad *Physicam*, quo *Ontologia* seu *philosophia* prima ad *philosophiam universalem*<sup>6</sup>. *Cosmologia* stoji u istom odnosu prema *Physica* kao *Ontologia* seu *Philosophia Prima* prema celoj filozofiji. Ona je nešto poput prve filozofije koja specijalno pripada fizici. Ona nikako nije prva filozofija uopšte. *Physica* se u *Discursu praeliminari*-u određuje na sledeći način (§ 59; *Physicae definitio*): Pars denique *philosophiae*, quae de corporibus agit, *Physica* salutatur<sup>7</sup>. U § 2 u *Cosmologia generalis* se, stoga, nalazi sledeće određenje *Cosmologia-e* (*Cosmologiae principia et objectum*): in *Cosmologia generali* ad mundum seu universum in genere applicatur theoria entis in genere atque theoria generalis entis compositi in *philosophia prima* tradita<sup>8</sup>. Ovo određenje može jasno da pokaže da *Cosmologia* nije ništa drugo do primena *ontologia-e* (*theoria entis in genere*) na oblast *res compositae-e*, tj. na područje bića u celini qua *universum-a*. Ona je legitimni deo metafizike.

Time je dovršeno trodelno raščlanjavanje *metaphysica-e specialis*. Ono je osnovano na predlogu o tri *Entia-e* aes metafizičkih predmeta. *Metaphysica generalis* se predočava u § 73 *Discursus-a* (*Fundamentum et definitio Ontologiae*): *Sunt enim nonnulla enti omni communia*, quae cum de animabus, tum de rebus corporeis, sive naturalibus, sive artificialibus praedicantur. Pars illa *philosophiae*, quae de ente in genere et generalibus entium affectionibus agit. *Ontologia* dicitur, nec non *Philosophia prima*. Quamobrem *Ontologia* seu *Philosophia prima* definitur, quod sit scientia entis in genere, seu quatenus ens est.

Raščlanjavanje metafizike na *metaphysica generalis* i *metaphysica specialis* je time dovrešeno. Pada u oči da se sami nazivi „*metaphysica generalis*” i „*metaphysica specialis*” ne nalaze ni u *Discursu praeliminari* (i *Logici*) ni u *Prolegomena ontologia-e*. A nesumnjivo je da oni leže u osnovi tog raščlanjavanja. Pritom se za *metaphysica-u generalis* radi o ens in genere i o affectiones generales entium, a za *metaphysica-u specialis* o tri genera entium (§§ 55 i 56).

Podela metafizike je dovršena nadalje onda kada se njeni delovi izričito proglase za pripadne metafizici. Za to se postarao § 79 (*Pneumaticae et Metaphysicae definitio*): *Psychologia* et *Theologia naturalis* nonnunquam *Pneumaticae* nomine communi insigniuntur, et *Pneumatica* per spirituum scientiam defini solet. *Ontologia* vero, *Cosmologia generalis* et *Pneumatica* communi *Metaphysicae* nomine compellantur. Est igitur *Metaphysica* scientia entis, mundi in genere et spirituum.

<sup>6</sup> *Cosmologia generalis, methodo scientifica pertractata, qua ad solidam, inprimis Dei atque Naturae cognitionem via sternitur*. Autore Christiano Wolfio, Francofurti et Lipsiae MDCCXXXI, Prolegomena § 1.

<sup>7</sup> *Philosophia rationalis sive Logica*, *Discursus praeliminari* § 59.

<sup>8</sup> *Cosmologia generalis*, Prolegomena § 2. (Citirani tekst je u tom delu štampan kurzivom).

U toj podeli, tj. u njenom raščlanjavanju je, međutim, potreban još i poredak. To se izvrsno postiže u § 99 (*Partium Metaphysicae ordo*): *In Metaphysica primum locum tuetur Ontologia seu philosophia prima, secundum Cosmologia generalis, tertium Psychologia et ultimum denique Theologia naturalis*. Partes metaphysicae eo collocandae sunt ordine, ut praemittantur, unde principia sumunt ceterae (§ 87.). Quare cum Theologia naturalis principia sumat ex Psychologia, Cosmologia et Ontologia (§ 96.), Psychologia ex<sup>9</sup> Cosmologia generali et Ontologia (§ 98.), Cosmologia ex Ontologia (§ 97.); evidens est, Ontologiam primo loco pertractari debere, secundo Cosmologiam, tertio Psychologiam, quarto denique Theologiam naturalem.

§ 87, koji poredak konstituiše tek nakon predloga delova, glasi (*Ordo partium philosophiae*): *Ordo partium philosophiae is est, ut praecedant ex quibus aliae principia mutuuntur*. Philosophiae scientia est (§ 29.), adeoque ex principiis certis et immotis per legitimam consequentiam inferri debent, quae in ea traduntur (§ 30). Quae igitur partes philosophiae principia praebent aliis, eae praecedere, quae autem principia inde mutuuntur, sequi debent. Si negas, id fieri debere: priori loco ponendae sunt, quae ex aliis demonstrationum principia petunt. Utendum igitur erit terminis nondum definitis, et principiis nondum demonstratis, adeoque antequam nobis constat, eadem certa esse ac immota. Sensum igitur propositionum non bene assequimur, nec de veritate earum sumus certi, quamdiu partes ceterae non accedunt. Quamobrem cum id scientiae repugnet (§30.), qualis philosophia esse debet (§ 29.), nec cum omnimoda certitudine consistat, cui in philosophia studendum (§ 33.); sancte custodiendus est ordo, quo prior locus cedit iis partibus, qui ceteris principia suppeditant, unde intelliguntur ac demonstrantur, quae ibidem traduntur.

Ordo metafizike i njenog raščlanjavanja je stavljen na jedna osnov u neizostavnom zahtevu za znanstvenošću tj. za filozofijom (§ 29). A znanstvenost prema Volfu znači navođenje principa i legitimni sled stavova iz prinzipa. To dva puta uređuje spomenuti § 30 (*Scientiae definitio*): *Per Scientiam hic intelligo habitum asserta demonstrandi, hoc est, ex principiis certis et immotis per legitimam consequentiam inferendi*. Filozofsko saznanje je jedino ono što daje osnov svemu onome što jeste (§ 6; *Definitio cognitionis philosophicae*): *Cognitio rationis eorum, quae sunt, vel fiunt, philosophica dicitur*. Ovaj osnov mora stalno da se legitimiše, što je jedan zahtev koji je Lajbnic [Wilhelm Gotfried Leibniz] uzdigao do osnova sveg mišljenja. Radi toga i Volf takođe govori – tačno kao Lajbnic – o reddere rationem (§ 17).

Ovim principom nastaje takvo raščlanjavanje metafizike, da Ontologia može da zahteva prvo mesto, zato što ona nije kao Cosmologia, Psychologia i Theologia naturalis zasnovana, već je jedino zasnivajuća.

### III

Odakle dolazi to raščlanjavanje i koji su motivi, koji se mogu metafizički legitimisati, vodili do njegovog postavljanja. Očigledno je da Volfovi navodi u §§ 87 i 99 *Discursus-a praeliminaris* nisu dovoljni, zato što oni pretpostavljaju predlog o tri En-

<sup>9</sup> U tekstu u Editio III ovde pogrešno stoji „et”.

tia-e kao predmetâ metafizike. No, vredno je napomenuti da raščlanjavanje polazi od njih (§ 55) a ne od konstitucije *Metaphysica-e generalis* sive *Ontologia*, koju Volf tek naknadno daje u § 73 usled potrebe razmatranja delova i predmetâ *Metaphysica-e specialis*. Čini se da je *Metaphysica generalis* kod Volfa izrasla iz potrebe *Metaphysica-e specialis* za zasnivanjem.

Hajdeger [Martin Heidegger] naslućuje hrišćansko poreklo tog raščlanjavanja: „Jedan motiv – (obrazovanja školskog pojma metafizike) – tiče se sadržinskog raščlanjavanja metafizike i potiče iz verskog tumačenja sveta hrišćanstva. Prema njemu je sve nebožansko biće nešto stvoreno: univerzum. A među stvorenjima opet čovek ima jedan izuzetan položaj utoliko što je u svemu stalo do spasenja njegove duše i do njegove večne egzistencije. Tako se primereno toj hrišćanskoj svesti o svetu i tubitku celina bića raščlanjava na boga, prirodu i čoveka, čijim područjima se tada odmah priređuju teologija, čiji je predmet summum ens, kosmologija i psihologija. One sačinjavaju discipline *Metaphysica-e specialis*. Za razliku od nje, *Metaphysica generalis* (ontologija) ima za predmet biće ‘u opštem’ (ens commune)”.<sup>10</sup>

Ovo tumačenje je, kao što će se pokazati, zahvatilo prekratko. Sigurno je da su motivi „hrišćanskog tumačenja sveta” učestvovali na obrazovanju tog školskog pojma metafizike. Ali taj pojam sasvim izostaje sve dok mišljenje i hrišćansko tumačenje sveta nisu sklopili neprikosnoveni savez, tj. u sholastici. I to sigurno ne zato što sholastici ne bi stalo do shematskog raščlanjavanja. Sa druge strane, elementi tog školskog pojma metafizike se mogu slediti sve do mislioca koji bez svake sumnje nose pečat hrišćanske vere, kao što se to ne može osporiti ni za Volfa. Samo što se postavlja pitanje, šta sve to znači za metafiziku.

Pitanje se može formulisati na sledeći način: Kako dolazi do toga da se tri *Entia-e* predlažu kao metafizički predmeti tako da se delovi metafizike bave njima? Kako dolazi do toga da se ti delovi metafizike sastavljaju u tom raščlanjavanju, i šta to kazuje za bit metafizike? Predlog te tri *Entia-e* kao metafizičkih predmeta, kao neizostavno pripadnih metafizici, vodeća je nit ovog istraživanja. Ono se ne može ranije umiriti sve dok ta pitanja ne budu u potpunosti pronašla odgovor na taj način, da raščlanjavanje metafizike i predlog naznačene tri *Entia-e* ne budu dobili odgovor koji će biti mišljen i razumljiv iz metafizike i njene biti.

Raščlanjavanje pokazuje šest značajnih crta:

1. Samo raščlanjavanje na *Metaphysica generalis* i *Metaphysica specialis*;
2. Raščlanjavanje *Metaphysica-e specialis* na *Cosmologia*, *Psychologia* i *Theologia rationalis sive naturalis*;
3. Sled niza raščlanjavanja, kojem jedanput pripada prvenstvo *Metaphysica-e generalis qua Ontologia-e* pred *Metaphysica-om specialis*, a drugi put sled niza pojedinačnih disciplina *Metaphysica-e specialis*. Pritom se posebna pažnja mora posvetiti pre svega položaju *Cosmologia-e*;
4. Zasnivanje odn. obrazlaganje tog sleda niza zahtevom za osnovanošću;
5. Naziv „*Ontologia*” za *Metaphysica-u generalis*; i
6. Naziv „*Pneumatica*” za jedinstvo *Psychologia-e* i *Theologia-e naturalis*.

<sup>10</sup> Heidegger, Martin: *Kant und das Problem der Metaphysik*, 2. izdanje, Frankfurt 1951, S. 18.

Nijedna od ovih osnovnih crta raščlanjavanja ne sme da se uzme izolovano. Pre je stalo upravo do toga da se istina ovih šest osnovnih crta učini metafizički razumljivom.

#### IV

Počecemo od naziva „Ontologia”. On je sasvim samorazumljiv Kristijanu Volfu, koji ga koristi ne polagajući račun o njegovom poreklu. Pri tome nije odlučujuće njegovo istorijski razumljeno poreklo, nego legitimisana pripadnost tog naziva biti u njemu iskazane Prima Philosophia-e iz upravo te biti. Poznato je da je naziv „Prima Philosophia” naziv koji je Aristotel dodelio stvari i jezgru stvari mišljenja. Taj događaj dodele imena nije proizvoljan! Naziv „Prima Philosophia”, odnosno „πρώτη φιλοσοφία” se nadeva mišljenju onda kada ono oblik koji mu pripada primi iz svoje vlastiti biti. Njemu kasnije pridodati nazivi „metafizika” i „ontologija” su, nasuprot tome, samo sporedni nazivi.

Johanes Mikraelius [Johannes Micraelius (1579 – 1658)] piše u svom *Lexicon Philosophicum: Metaphysicae objectum* est Ens quatenus Ens est. Unde etiam vocatur aliquibus ὀντολογία<sup>11</sup>. Tu on izričito govori o „nekolicini”. Jedan od njih je Johanes Klauberg [Johannes Clauberg (1622 – 1665)], koji se često navodi kao prvi koji upotrebljava naziv „Ontologia”. On je sastavio delo: *Elementa philosophiae sive Ontosophia* (Groningen 1647). 1660. godine ta knjiga, ili pre njen glavni deo, izlazi pod drugim nazivom kao: *Ontosophia nova, quae vulgo Metaphysica* (Duisburg), a 1664. se pojavljuje pod jednim još jedanput promenjenim nazivom: *Metaphysica de ente, quae rectius Ontosophia*, Amsterdam. Već u prvom izdanju iz 1647. je naziv „Ontosophia” razjašnjen i nazivom „Ontologia”<sup>12</sup>. Treće izdanje je kasnije preuzeto u *Opera philosophica* (1691). Tu taj pasus glasi ovako: Sicuti autem θεοσοφία vel θεολογία dicitur quae circa Deum occupata est scientia: ita haec, quae non circa hoc vel illud ens speciali nomine insignitum vel proprietate quaedam ab aliis distinctum, sed circa ens in genere versatur, non incommode *Ontosophia* vel *Ontologia* dici posse videatur<sup>13</sup>. Nešto kasnije stoji: Est quaedam scientia, quae contemplatur ens *quatenus ens* est, hoc est in quantum communem quandam intelligitur habere naturam vel naturae gradum, qui rebus corporeis et incorporeis, Deo et creaturis, omnibusque adeo et in singulis entibus suo modo inest. Ea vulgo *Metaphysica*, sed aptius *Ontologia* vel scientia Catholica, *opšta znanost*, et philosophia universalis nominatur.<sup>14</sup>

Pa ipak, naziv „Ontologia” se sreće još pre Klauberga. Abraham Kalov [Abraham Calov (1612 – 1686)] ga ima već 1636. u svojoj *Metaphysica divina: Scientia de Ente Metaphysica* appellatur communiter a rerum ordine, Ὀντολογία rectius ab objecto proprio<sup>15</sup>. A još pre Kalova njega koristi Johan Hajnrh Alsted [Johann Heinrich Alsted

<sup>11</sup> Micraelius, Johannes: *Lexicon philosophicum*, Jena 1653, pag. 654.

<sup>12</sup> Clauberg, Johannes: *Elementa philosophiae sive Ontosophia*, Groningen 1647, pag. 3.

<sup>13</sup> Clauberg, Johannes: *Opera omnia philosophica, partim antehac separatim, partim nunc primum edita*, cura Joh. Theod. Schalbruchii, Amsterdam 1691, pag. 281.

<sup>14</sup> Ibid., pag. 283.

<sup>15</sup> Calov, Abraham: *Metaphysica divina, Pars generalis*, Rostok, 1636, Praecognita II, pag. 4. U *Scripta philosophica* se *Pars specialis* naknadno unosi (Rostok 1650/51). U oba dela *Metaphysica-e divina* naziv Ὀντολογία nalazi se ►

(1588 – 1638)]. On izdaje 1620. godine svoj *Cursus philosophici Encyclopaedia*. Tamo stoji: *Metaphysica est sapientia quae considerat ens qua ens: alias dicitur prima philosophia, et οντολογία* in Lexio Goclenii pag. 16<sup>16</sup>. Alšted ovde upućuje na školskog metafizičara Rudolfa Gekela [Rudolf Göckel (Goclenius, 1547 – 1628)], koji je, prema svemu što znamo, bio prvi koji je skovao naziv „Ontologia”<sup>17</sup>.

Goclenius objavljuje svoj *Lexicon Philosophicum* 1613. Čini se da se ovde taj naziv zbilja prvi put pojavljuje. Na to nas upućuje više stvari. Najpre, on se nalazi u članku *Abstractio*, tj. upravo ne u članku *Philosophia* ili *Scientia*<sup>18</sup>. Goclenius razlikuje tri načina *Abstractio materiae*: *abstractio physica*, *abstractio mathematica* et οντολογική i *abstractio transnaturalis* (de Deo et Intelligentijs). Drugi način on karakteriše na sledeći način: *Seiunctio et Abstractio a materia est cum singulari, tum universali*, etiam secundum tantum, ut a corpore simpliciter aut mixto. *Mathematica* haec est et οντολογική, idest, *Philosophiae de ente seu Transcendentibus*<sup>19</sup>. Pritom se pokazuje da je taj naziv najpre upotrebljen kao pridev, pri čemu je trebalo dopuniti „abstractio”. Kao pridev se potom taj naziv više ne nalazi. Osim toga, on se daje u svojoj grčkoj formi: kod jednog humaniste to više ne začuđuje. No, na rubu te pridevske reči i njenog tumačenja nalazi se napomena: οντολογία et philosophia de ENTE. Ta napomena može da potiče od autora ili od izdavača<sup>20</sup>, svedeno se čini da se ovde radi o jednom slučajnom obrazovanju, koje je odmah bilo primećeno kao srećni pronalazak i pribeleženo kao napomena na rubu.

Tri modusa od *Abstractio materiae* na izvestan način odslikavaju trodelnu podelu filozofskih znanosti na fiziku, teologiju (qua Prima Philosophia) i matematiku kod Aristotela<sup>21</sup>. Pa ipak, ona je tako prihvaćena da je Aristotelova Prima Philosophia rascepljena, i u pogledu na *Abstractio materiae* jedan deo može da ide ujedno sa matematikom. Ta rascepljenost aristotelovskog oblika metafizike nalazi se u još jednom Gocleniusovom delu: *Isagoge in Peripateticorum et Scholasticorum Primam philosophiam*<sup>22</sup>. Karakteristično za kolebanje određivanja oblika metafizike je ipak to da sam Goclenius navodi to raščlanjivanje metafizike na dva dela samo u predgovoru dela, dok ga u samom delu ipak ne provodi.

---

više od dvanaest puta u naslovima glava i poglavlja. Uvek je napisan grčkim pismom. Sasvim izgleda tako kao da je Klauber prvi koji naziv Ontologia piše latinskim pismom.

<sup>16</sup> *Cursus philosophici Encyclopaedia* Libri XXVII, Opera et studio Johannis Henrici Alstedii, Herborn 1620, Liber V, *Metaphysica*, Pars prima, De Transcendentibus, Caput I Ens, pag. 149.

<sup>17</sup> To se uvek moglo potražiti kod Ajzlera: Eisler, Rudolf: *Wörterbuch der philosophischen Begriffe*, 4. izd. Berlin 1927, članak *Ontologie*. Uprkos tome, tvrdoglavo se održala tvrdnja da je Klauber bio izumitelj ovog naziva.

<sup>18</sup> Članak *Ontologia*, naprotiv, taj *Leksikon* još ne poznaje.

<sup>19</sup> *Lexicon Philosophicum*, opera et studio Rodolphi Goclenii, Frankfurt 1613, pag. 16. Ovaj *Lexicon* ne sme da se zamenjuje sa *Lexicon Philosophicum* iz 1615.

<sup>20</sup> To se u tekstovima ranog XVII veka ne može jednoznačno ustanoviti. Ali, u ovom slučaju se može smatrati skoro sigurnim da ona potiče od autora, dakle, od samog Gocleniusa. Naime, u tekstu *Lexicon* postoje dve vrste rubnih napomena. Jedna služi tumačenju i jednostavno je stavljena na rub. Druga vrsta isto tako daje tumačenja, ali je je u tekstu navedena jednim znakom „†” i kao napomena je napisana na sledeći način „† [...]”. Ona služi npr. za prevodenje grčkog vokabulara (na strani 16 je tako reč κρίσις prevedana sa iudicium). Ukoliko uopšte, onda ta vrsta rubnih napomena potiče od izdavača.

<sup>21</sup> Aristotel: *Metafizika*, E 1 1026 a 18.

<sup>22</sup> Goclenius, Rodolphus: *Isagoge in Peripateticorum et Scholasticorum Primam Philosophiam*, Frankfurt 1598, Praefatio, pre svega propositiones 6-8 i 19.20.



To razlikovanje se vraća do Benediktusa Pereriusa [Benedictus Pererius] (on se takođe citira na navedenom mestu u *Lexicon Philosophicum*). Ono je u 7. poglavlju 1. knjige njegovog dela: *De communibus omnium rerum naturalium principii et affectionibus* prikazano na sledeći način: *Necesse est esse duas scientias distinctas inter se; Unam, quae agat de transcendentibus, et universalissimis rebus: Alteram, quae de intelligentijs. Illa dicitur prima Philosophia et scientia universalis; haec vocabitur proprie Metaphysica, Theologia, Sapientia, Divina scientia*<sup>23</sup>. Ova potpodela Pereriusa je snažno uticala na nemačku školsku filozofiju XVII veka, dok je u njegovom redu – on je bio jezuit – ostala bez dejstva<sup>24</sup>.

Ono što Pererius pokušava da provede je u najvećoj meri čudnovato. Ako se povuku poslednje konsekvence, što on naravno ne čini, onda se mora kazati: postoji jedna prva filozofija koja zapravo nije metafizika. A to istovremeno kazuje, da *metafizika zapravo nije prva filozofija*. Uistinu, jedno razlikovanje metafizike i prve filozofije koje je u najvećoj meri diskutabilno. Pererius se zauzima za njega a da ga ne provodi do kraja<sup>25</sup>. Ipak, on nekako ide toliko daleko da razlikuje prvu filozofiju i metafiziku. Sa tim razlikovanjem je povezano postavljanje jedne scientia universalis naspram koje sve druge znanosti stoje kao scientiae particulares, dakle, takođe i Theologia nazvana Metaphysica: oportet esse aliquam scientiam universalem diversam a scientiis particularibus, quae agat de transcendentibus, et ijs quae sparsa sunt, per omnes disciplinas (cuiusmodi sunt decem Praedicamenta, et generales divisiones entis) ita ut subiectum eiusmodi scientiae sit ens ut ens<sup>26</sup>. Odvajanje jedne scientia particularis kao Metaphysica od scientia universalis kao Prima Philosophia kod Pereriusa je u školskoj metafizici XVII veka bilo višestruko prihvaćeno. To delo je u Nemačkoj bilo tri puta obnovljeno štampano (Keln 1595., 1603. i 1618.). Očigledno je da je ono izvršilo značajan uticaj na mišljenje, i uvek iznova se citira. Tu leži začetak razlikovanja jedne Metaphysica generalis od Metaphysica specialis. Metafizika je kod Pereriusa teologija. Ona se bavi bogom, inteligencijama koje su per essentiam bez tela, tj. anđelima, i inteligencijama koje per rationem mogu da se misle bez tela, tj. ljudskim dušama.

Metafizika kao teologija, tj. kao učenje o inteligencijama, može da se pozove na samog Aristotela<sup>27</sup>. U tome Pererius nikako nije ni usamljen. I kod Franciskusa Suareza [Franciscus Suarez] se učenje o bićima koja su prema bitku apstrahovana od materije, tj. o inteligencijama, označava kao metafizika<sup>28</sup>. Odlučujuće je da Pererius jedino tu znanost proglašava za pravu metafiziku, dok je kod Suareza samorazumljivo da učenje o ens inquantum est ens pripada metafizici.

Johan Hajnrh Alšted preuzima Pereriusovo razlikovanje na jedan poseban način.

<sup>23</sup> Pererius, Benedictus: *De communibus omnium rerum naturalium principii et affectionibus*, Köln 1595, pag. 23 (prvi put objavljeno u Rimu 1562).

<sup>24</sup> Wundt, Max: *Die Schulmetaphysik des 17. Jahrhunderts*, Heidelberger Abhandlungen zur Philosophie und ihrer Geschichte, 29, Tübingen 1939, S. 170.

<sup>25</sup> Predočena razjašnjenja su „drugo rešenje” jedne dubitatio, za koju su povod dala aristotelovska određenja „metafizike”. Poglavlje VII je naslovljeno: *solvitur alio modo tertia dubitatio*. Pa ipak, ovo „drugo rešenje” nije učinjeno plodnim u narednim Pereriusovim knjigama.

<sup>26</sup> Aristotel: *Metafizika*, E 1 1026 a 16.

<sup>27</sup> L. c.

<sup>28</sup> O tome: Conze, Eberhard: *Der Begriff der Metaphysik bei Franciscus Suarez*, Forschungen zur Geschichte der Philosophie und der Pädagogik, III. Bd., Heft 3, Lajpcig 1928, S. 16 i dalje.

On odvaja učenje o bogu, anđelima i Anima separata od metafizike, i znanost o njima naziva Pneumatica ili Pneumatologia<sup>29</sup>. On sasvim jasno izriče razloge koji su ga na to pokrenuli: *Metaphysica est disciplina generalis de ente, non potest tractare de tali ente, puta de Deo, angelo et anima separata. Fieri enim non potest, ut unius speciei disciplinae duo sint objecta speciei distincta, unum generalissimum, ens nempe in latitudine, alterum singularissimum, ut est Deus; cui subjecto accedunt duo specialia, puta angelus et anima separata*<sup>30</sup>. Time teologija istupa iz sklopa metafizike i postaje samostalna znanost – pneumatika. A uprkos tome Alštedu je poznata potpodela metafizike na na jedan Pars generalis i jedan Pars specialis. Pars generalis se bavi de transcendentibus, tj. o najopštijim određenjima bića kao jednog bića: *Ejus - (scilicet: Metaphysicae) – partes duae sunt, generalis et specialis, sive communis et propria. Pars generalis proponit transcendentia. Transcendentia sunt generalissimi termini, qui vaguntur per omnia praedicamenta*<sup>31</sup>. Pars specialis se bavi de Praedicamentis. Njega Alšted uvodi na sledeći način: *sequitur pars specialis quae de speciebus entis tractant*<sup>32</sup>. Pod species entis on razume pre svega Substantia i Accidentia<sup>33</sup>.

Pereriusovo razlikovanje Philosophia Prima i Metaphysica qua Theologia ima metafizičkih teškoća. Kod njega se u osnovi tvrdi da metafizika (kao scientia particularis) nije Prima Philosophia (kao scientia universalis), što je jedna misao koja za samorazumevanje metafizike mora da bude savršeno strana; pogotovu se čini da nasuprot tome stoji jasna izreka Aristotela, koji „metafiziku” određuje upravo time što je izdvaja od svih drugih znanosti, koje poseduju jedno razgraničeno polje znanosti<sup>34</sup>. Šta drugo metafizika i može da bude do prva filozofija? I pre svega: šta drugo prva filozofija može da bude do metafizika? Tá, u njoj postavljeni zahtev za područjem bića u celini se doista ipak ne može osporavati! Polazeći od tog zahteva njoj se mora pripisati i naziv „prva filozofija”. Alšted je krenuo putem da teologiju isključi iz metafizike i uputi u jednu samostalnu znanost: pneumatiku. Johannes Šarf [Johannes Scharf (1595 – 1660)] ponovo preuzima Alštedovo razlikovanje. On izdaje jednu *Pneumatica, seu Pneumatologia*, koja je doživela četiri ponovljena izdanja<sup>35</sup>. U Praefatio za to delo on odlučno upućuje na Pereriusa i njegovo razlikovanje<sup>36</sup>. Povrh toga, on argumentiše sasvim u Alštedovom smislu, koga je (sa Gokleniusom) i citirao u Praefatio<sup>37</sup>.

Teškoće Pereriusovog razlikovanja Prima Philosophia-e i Metaphysica-e qua Theologia su putem metafizičkih razmišljanja ponukale te mislioce da teologiju udalje iz prve filozofije, pa time i iz metafizike, da bi metafizici mogli da ostave njen prema njenoj biti ispravan zahtev za nazivom Prima Philosophia<sup>38</sup>. Od zahteva za tim nazivom metafizika shodno svojoj suštini ne može da odustane. Ali tada teologija mora da napu-

<sup>29</sup> Alsted, Johannes Heinrich: *Cursus philosophici Encyclopaedia Libri XXVII*, Herborn, 1620, Liber VI, pag. 287.

<sup>30</sup> Ibid., pag. 298; vidi pag. 150.

<sup>31</sup> Ibid., pag. 147 i dalje.

<sup>32</sup> Ibid., pag. 271.

<sup>33</sup> Ibid., pag. 295, Synopsis secundae partis Metaphysicae.

<sup>34</sup> Aristotel: *Metafizika*, 1 1003 a 22 i dalje.

<sup>35</sup> Scharf, Johannes: *Pneumatica, seu Pneumatologia*, Wittenberg 1629, 1644, 1647, 1656 i 1670.

<sup>36</sup> Ibid., Praefatio I i dalje.

<sup>37</sup> Ibid., Praefatio 5.

<sup>38</sup> To se izriče izm. ost. već u nazivu jednog drugog Šarfovog dela: *Metaphysica exemplaris, hoc est, Prima Philosophia*, Wittenberg 1628

sti naziv: metafizika, što isto tako nije moguće.

Ovde nastupa naziv „Ontologia”, koji je najpre nešto poput slučajnog nalaza. On dopušta da se scientia-i universalis dodeli jedno vlastito ime: Philosophia prima sive Ontologia, a da se ipak označi kao metafizika. S druge strane, za scientia particularis se isto tako sačuvalo ime Metaphysica. No, Metaphysica sada postaje jedan nadnaziv koji obuhvata kako scientia universalis (Prima Philosophia sive Ontologia) tako i scientia particularis (Theologia et Scientia de Intelligentiis sive Pneumatica sive Pneumatologia). Time metafizici ostaje zahtev za nazivom Prima Philosophia (ona je to kao scientia universalis), a isto tako ostaje i zahtev teologije (kao jedne scientia particularis) da se zove metafizika. Naziv „Ontologia” pomaže metafizici da se izvuče iz jedne načelne metafizičke nepravilike.

Johanes Mikraelius je bio prvi koji je izričito naveo to rešenje i to raščlanjavanje: *Metaphysicae objectum est Ens quatenus ens est. Unde etiam vocatur aliquibus ὄντολογία. Ubi notetur, quod Ens hic intelligatur in communi sub ratione indifferentiae in summa abstractione. Metaphysica dividitur in Generalem, qua Ens in abstractissima ratione et in omnimoda indifferentia consideratur, cum quoad naturam tum quoad affectiones tam conjunctas quam dissolutas: Et in specialem, qua Ens consideratur in istis speciebus substantiarum, quae ab omni materia sunt absolutae, ceu sunt DEUS (,) Angeli et anima separata: quanquam aliqui Theologiam, Angelographiam et Psychologiam, in quibus agitur de Deo, Angelis et Anima separata non habent pro Partibus Metaphysicae, sed illas censent particulares esse disciplinas*<sup>39</sup>.

Ovde je raščlanjavanje metafizike provedeno na način koji nam je poznat od Volfa. To se nadasve pokazuje u tome što naziv „Ontologia” sada zauzima ono mesto koje je zauzimao u Volfovoj shemi. On se pokazuje osobito podesan za taj zadatak, i on okončava kolebanje koje nastupa ako se prihvati Pereriusovo razlikovanje Prima Philosophia-e i Metaphysica-e.

Treba postaviti pitanje, odakle kod Pereriusa polazi to razlikovanje. To postaje odmah jasno kada se s tim u vezi pogledaju poglavlja 5 – 7 prve knjige *De Philosophia* Pereriusovog dela. Teškoće leže u određenjima predmeta i biti prve filozofije kod onog mislioca koji je postavio prvi oblik prve filozofije - kod Aristotela. Ta poglavlja prikazuju jedno tumačenje Aristotela. U svom pokušaju da jedinstveno razume različita Aristotelova određenja biti i predmeta prve filozofije, Pererius nikako nije usamljen.

Taj pokušaj je u osnovi učinio svaki komentator i svaki interpretat aristotelovske metafizike, zvaao se on Albertus Magnus, Toma Akvinski, Franciscus Suarez ili već kako drugačije<sup>40</sup>. Pa ipak je Pererius usamljen u svom rešenju te teškoće: u odvajanju prve filozofije od metafizike qua Theologia-e. To odvajanje otpušta iz sebe raščlanjavanje na Scientia universalis i Scientia particularis. Naziv „Ontologia” je pozvan da odstrani njihove teškoće<sup>41</sup>.

<sup>39</sup> Micraelis, Johannes: *Lexicon philosophicum*, Jena 1653, pag. 654, članak „Metaphysica”. Vidi takođe: pag. 758, članak „Ontologia” i pag. 823 i dalje, članak „Philosophia”.

<sup>40</sup> Wundt, Max: *Die deutsche Schulmetaphysik des 17. Jahrhunderts*, Tübingen, 1939, S. 62 i dalje. Owens, J.: *The doctrine of being in the Aristotelian Metaphysics* (A study in the Greek background of Mediaeval Thought), Toronto, 1951, S. 5-6.

<sup>41</sup> Teškoće se nagoveštavaju već i kod samog Pereriusa. Vidi ono „proprie” u citiranoj rečenici!

Dugo se pokazivala sklonost da se te teškoće različitih određenja predmeta i biti prve filozofije kod Aristotela odstrane na taj način što su se one razumevale istorijski. U različitim fazama aristotelovskog mišljenja su se javljala upravo različita određenja. Ovaj način razumevanja Aristotela, koje se pre svega nalazi u delima Vernera Jege-  
ra [Werner Jaeger]<sup>42</sup>, seže suviše kratko. Na to je ukazao još Franc Dirlmajer [Franz Dirlmeier]<sup>43</sup>. Da se razumemo: uopšte ne treba da se porekne to da Aristotelovi spisi kojima raspoložemo svoje nastajanje zahvaljuju jednom istorijski shvatljivom procesu. To bi bilo sasvim besmisleno. Ono što se odlučno osporava je opravdavanje toga da se istorijskim objašnjenjima učini da iščeznu pitanja koja se tiču same stvari. Pitanje nastanka aristotelovskih spisa zahteva u celini novo prikazivanje, koje se nije utvrdilo nerazjašnjenim psihološkim prerasudama.

## V

Kako kod Aristotela stoji sa određenjima biti metafizike polazeći od njene teme. Aristotel je metafizici dao ime koje joj je svojstveno; ono glasi: πρώτη φιλοσοφία, prva filozofija<sup>44</sup>. Naziv „prva filozofija” ima prvenstvo pred drugim nazivima iste stvari kao što su „metafizika” i „ontologija”, i ono nije zasnovano jedino u tome što je on stariji od njih. Njega je stvari i jezgru stvari mišljenja dodelio mislilac koji je kao prvi izričito postavio pitanje koje pripada prvoj filozofiji. Pitanje prve filozofije glasi: τί τὸ ὄν; šta je biće-bitak [Seiend-Sein]<sup>45</sup>? Značenje naziva „prva filozofija” leži u tome što je on ime za ono područje, koje se u sledu osnovnog pitanja merodavno za sve sledeće mišljenje otvara u jednom obliku mišljenja. Tim osnovnim pitanjem mišljenje pušta da bude upućeno u jednom pravcu pitanja koji ga vodi u područje kojem ono pripada. To područje je primereno boravište mišljenja koje zahteva i polaže pravo na naziv „prva filozofija”. U njemu ono može da sledi osnovno pitanje svojim misaonim koracima. Sledeći osnovno pitanje u području mišljenja koje je njemu dodeljeno, ono ispostavlja svoje mišljenje kao noseće nazive. Ti nazivi se u ispitivanju onoga upitnog u osnovnom pitanju uređuju u jedan sklop koji svoju građevinu dobija od onog područja pitanja, čiji oblik se precrtava u sklopu nazivâ. Sklop nazivâ i sam ima karakter jednog oblika koji koji odgovara obliku područja pitanja. Oblik Aristotelove prve filozofije je sklop nazivâ koji pokazuju građevinu područja pitanja u koje mišljenje pušta da bude upućeno osnovnim pitanjem.

Taj oblik je u svojoj građevini određen načinom na koji se događa ulaženje u područje boravka, tj. na koji Aristotelovo mišljenje sagledava osnovno pitanje i ono što je u njemu upitno. Ono što biva sagledano kao ono što je u osnovnom pitanju upitno, to utvrđuje šta je ono što je u području boravka mišljenja sagledivo: to je dodeljivanje onoga što je u tom području sagledivo.

<sup>42</sup> Jaeger, Werner: *Aristoteles, Grundlegung einer Geschichte seiner Entwicklung*, Berlin, 1923.

<sup>43</sup> Dirlmeier, Franz: *Aristoteles*, Festschrift Albert Stohr, Bischof von Mainz, Jahrbuch für das Bistum Mainz, 5. Band, 1950, S. 161 – 171.

<sup>44</sup> Aristotel, *Metafizika*, E 1, 1026 a 16 i dalje, izm. ost.

<sup>45</sup> Aristotel: *Metafizika*, Z 1, 1028 b 4.

Naziv „prva filozofija” izriče jedan odnos rangiranja. Ispitivanje i mišljenje koje nosi to ime pretpostavljeno je svakom drugom ispitivanju i mišljenju. Ovo je naspram mišljenja „prve filozofije” stalno „druga filozofija”<sup>46</sup>. Šta se svagda razume kao „druga filozofija”, to je zavisno od onoga što se pokazuje kao „prva filozofija. Time prva filozofija postavlja jedan zahtev i polaže izvesno pravo. Taj zahtev i to pravo tiču se toga da merodavno izgovore [aussprechen] bitak bića i da biću dosudi [zusprechen] ono što mu pripada u njegovom bitku: Ἔστιν επιστήμη τις ἢ θεωρεῖ τὸ ὄν ἢ ὄν και τὰ τούτω ὑπάρχοντα καθ' αὐτό<sup>47</sup>. Ovaj zahtev sačinjava bit prve filozofije. On se ne može odbaciti a da prva filozofija ne izgubi svoju bit. Stoga se on s pravom javlja u njenom imenu i određuje rang oznake koju je skovao Aristotel.

No, ako mišljenje, koje je osnovnim pitanjem dovedeno u područje pitanje, postavi oblik prve filozofije, onda ono mora i da udovolji time postavljenom zahtevu. Oblik prve filozofije mora da iznese i potvrdi taj zahtev. Svaki oblik prve filozofije mora da postavi sebi pitanje, da li ona i odgovara zahtevu za kojeg je ona shodno svojoj biti prinuđena da ga postavi; u njoj postavljeni zahtev, koji sačinjava upravo bit nje kao prve filozofije, stalno stoji otvoren za to pitanje i dostojan je tog pitanja. Prva filozofija mora da postavi zahtev, tj. mora da ga predoči i potvrdi, tj. legitimiše. To nazivamo: dostojnost pitanja prve filozofije. U njoj se iziskuje legitimacija zahteva, koji može da bude osporen kao zahtev. Tek legitimacija dodeljuje zahtevu njegovu ispravnost. Dostojnost pitanja prve filozofije je istoizvorna sa zahtevom prve filozofije.

Pošto pripada biti prve filozofije, zahtev može da bude legitimisan samo tako da prva filozofija već u dodeljivanju njoj primerenog područja boravka putem osnovnog pitanja iskusi dostojnost pitanja same prve filozofije. Već u osnovnom pitanju mora da se pokaže dostojnost pitanja i sa njom prema biti jednaki zahtev: ono što je upitno u osnovnom pitanju mora da bude primereno zahtevu i dostojnosti pitanja, i ta primerenost mora takođe da upućuje na ispitivanje. Ispitivanje toga što je upitno u osnovnom pitanju, međutim, upućuje jedno mišljenje da dospe u njemu pripadno područje, i da kao ono svoje tamo promišljeno uspostavi sklop nazivâ, tj. oblik prve filozofije. Područje pitanja i boravka prve filozofije i oblik prve filozofije time podležu dostojnosti pitanja, kao što isto tako podležu i zahtevu. Ako se ono što je upitno u osnovnom pitanju dobro ispita s obzirom na to, da li je ono primereno dostojnosti pitanja i zahtevu prve filozofije, onda dostojnost pitanja prve filozofije postaje njeno vlastito osnovno pitanje. Svaki korak koji mišljenje učini u ovom području pitanja, vođeno osnovnim pitanjem razumljenim u pogledu na dostojnost pitanja, neposredno legitimiše zahtev prve filozofije. Ali, tada će i oblik prve filozofije, koji sebe uspostavlja u takvom ispitivanju, da bude primeren dostojnosti pitanja i zahtevu, tj. biti prve filozofije: ono što je takvom ispitivanju promišljeno i građevina onoga mišljenog s pravom nosi naziv „prva filozofija”.

Pa ipak je upitno, da li oblik prve filozofije koji je uspostavio Aristotel udovoljava zahtevu prve filozofije. U njoj je doista izričito postavljeno osnovno pitanje. Ali ono nije bilo razumljeno u pogledu na dostojnost pitanja. Ono što je zapravo upitno u osnovnom pitanju uopšte nije dovedeno u odnos sa dostojnošću pitanja prve filozofije.

<sup>46</sup> Aristotel: *Metafizika*, Z 11, 1032 a 15.

<sup>47</sup> Aristotel: *Metafizika*, Γ 1, 1003 a 21 i dalje.

U Aristotelovom mišljenju je u krugu prve filozofije propušteno da se osnovno pitanje postavi primereno dostojnosti pitanja i zahtevu, pa time i primereno biti prve filozofije. Ono kuda mišljenje pušta da bude vođeno osnovnim pitanjem je pre određeno jednim predrazumevanjem onoga upitnog, predrazumevanjem koje zapravo nije pitano u pogledu na dostojnost pitanja prve filozofije, tj. koje konačno nije ni pitano.

Izvorna dostojnost pitanja prve filozofije se, međutim, u aristotelovskom obliku mišljenja probija i onda, i upravo onda, ako se sama dostojnost pitanja ne iskusi i ne promišlja kao primereno biti pripadna osnovnom pitanju. Upravo izostanak izričitog postavljanja osnovnog pitanja u pogledu na dostojnost pitanja podaruje aristotelovskom obliku prve filozofije njenu karakterističnu građevinu biti.

Oblik Aristotelove prve filozofije se konstituise u praćenju osnovnog pitanja prve filozofije u jednom određenom pravcu pitanja. U tom pravcu Aristotelovo mišljenje biva upravljano jednim predrazumevanjem onoga što je upitno u osnovnom pitanju. Osnovno pitanje najpre glasi: τί τὸ ὄν; šta je biće-bitak? U toj formi je još neodređeno, šta je zapravo upitno u osnovnom pitanju. Ili pre, ono ostaje nepitano! Jer: pitano je biće. Ono je najpre ono što je upitno. Međutim, ono nije pitano bilo kako, nego kao biće, tj. u pogledu na njegov bitak. On je još upitniji od bića. Ono, pak, u pogledu na šta biće biva pitano, dakle bitak, biva ostavljen u nepitnoj samorazumljivosti, tj. on nije zapravo iskušan kao ono što je najupitnije u osnovnom pitanju. Osnovno pitanje nije bilo postavljeno u pogledu na dostojnost pitanja i bit prve filozofije. Dolazi do jedne dvoznačnosti u onome čime prva filozofija u aristotelovskom projektu treba da se bavi. Ta dvoznačnost onoga upitnog nije propust neegzaktne terminologije. U njoj se pre prikazuje dostojnost pitanja same prve filozofije. Ona nije ništa drugo do njen odsjaj unutar oblika prve filozofije koji je postavio Aristotel, čiju sudbinu ona odlučujuće utvrđuje. Veličina tog projekta, koja više nije dosegnuta, leži upravo u podnošenju dvoznačnosti onoga upitnog u osnovnom pitanju.

Dvoznačnost toga upitnog se može učiniti vidljivim na aristotelovskom nazivu „τὸ ὄν”. Pod tim nazivom se jedanput razume biće u smislu onoga – na bilo koji način – predležećeg, čime se ne misle samo pojedinačna bića nego i njihova svojstva i odnosi. Aristotel tada često govori o ὄν u pluralu (τὰ ὄντα; τὰ ὑπάρχοντα). Ali, tim nazivom može da se misle i načini bitka tog bića koji sami nisu bića, a takođe nisu ni odnosnosti i tome slično. Pod načinima bitka ovde ne smeju da se razumeju načini na koje egzistira neko biće, pošto je ovde za to već pretpostavljeno da je poznat smisao od „egzistirati” i „biti”, i da sada samo još treba da se sačini svagdašnji način predležanja i egzistiranja. „Način bitka” kazuje nešto mnogo odlučnije, ali veoma teško shvatljivo. Svako biće *jest* na bilo koji način. To „jest” je ono do čega je ovde stalo. Ono sačinjava bitak bića, sasvim apstrahujući od toga, na koji način ono tada kao biće egzistira ili ne egzistira. Kada to ima u vidu Aristotel govori o τὸ εἶναι (ili takođe o τὸ ὑπάρχειν<sup>48</sup>). Ovo kolebanje u smislu toga „τὸ ὄν” je znak za neodlučenu upitnost projekta Aristotelove prve filozofije. Ako se, naime, pod onim upitnim u osnovnom pitanju (onim „ὄν”) može oboje razumeti, onda je pitanje: na šta je zapravo usmereno osnovne pitanje prve filozofije – na biće (to, doduše, u pogledu na njegov bitak, ali ipak nije usmereno na bitak kao nešto što je isto toliko upitno, pa u osnovi još upitnije) ili na bitak (na njega, doduše, kao

<sup>48</sup> Aristotel: *Metafizika*, Δ 7, 1017 a 22 i dalje, i Θ 6, 1048 a 30 i dalje.

na bitak bića, a ipak ne samo tako da on preostaje nepitan kao ono polazeći od čega se posmatra biće). Javlja se spor o tome, koja od mogućnosti onoga upitnog je pre primerena zahtevu prve filozofije. Čak i ako se osnovno pitanje usmeri na obe, ipak mora se ispita, kakav odnos rangiranja postoji između te dve mogućnosti usmerenja osnovnog pitanja. Ispitivanje odnosa rangiranja unutar mogućnosti pitanja osnovnog pitanja je jedan posao prve filozofije, način na koji u njoj njena vlastita dostojnost pitanja može da dođe do odluke. Ali, ako se osnovno pitanje prve filozofije usmerava na oba, na bitak i na biće kao na ono svagda upitno, onda se ono usmerava na razliku ta dva. Preuzeti dostojnost pitanja prve filozofije u osnovno pitanje tada kazuje, obratiti pažnju na razliku mogućnosti pitanja. A to znači: obratiti pažnju na razliku bitka i bića.

Spor mogućnosti pitanja oko najvišeg ranga u sklopu prve filozofije naginje u metafizici u korist jedne mogućnosti pitanja. Ona pokušava da se probije naspram one druge, tj. da se potvrdi kao prva filozofija. To joj može najbolje uspeti ako se pokaže da je ona već takođe i ona druga. Ali u konačnom, spor nikada ne može da bude dovršen, zato što se on nikada izričito ne iskušava kao pripadan dostojnosti pitanja prve filozofije. Rang aristotelovskog mišljenja počiva na tome što se taj spor ne odlučuje ishitreno i ne razrešava ishitreno. On u osnovi ostaje u jednoj otvorenosti koja je vredna promišljanja.

Spor se vodi tako što se shodno unapred donetoj odluci o najvišem rangu pokušava da se pokaže jedna mogućnost pitanja kao i ona druga. Prva filozofija se određuje kao *ἐπιστήμη ἢ θεωρεῖ τὸ ὄν ἢ ὄν*, kao znanost o biću kao biću, tj. u njegovom bitku<sup>49</sup>. U ovom određenju je shodno dvoznačnosti naziva „τὸ ὄν” ono upitno ostalo otvoreno. Aristotel preuzima da ovoj znanosti dodeljeno područje istražuje na niti vodilji jedne formulacije koja jasno otkriva svoje poreklo iz dostojnosti pitanja: *τὸ ὄν λέγεται πολλαχῶς* – biće-bitak dolazi na mnogostruki način do jezika, do govora<sup>50</sup>. Ova formulacija pokazuje da je Aristotel na izvestan način svestan dostojnosti pitanja prve filozofije. Stoga u knjigama, u kojima Aristotel pitanje prve filozofije sledi na niti vodilji formulacije koja je zadobijena iz uvida u dostojnost pitanja prve filozofije (tj. u knjigama Z, H i Θ), preteže prva od mogućnosti pitanja osnovnog pitanja, u kojoj se kao ono zapravo upitano javlja bitak, naravno, stalno kao bitak bića. Te knjige poseduju jedan povezan potez koji tera istraživanje napred sve do one visine na kojoj se kao najviša osnovna crta bitka pokazuje korelacija *dynamis* – *energeia*. Ta korelacija biva određena na čudan način: *ἔστι δὴ ἐνέργεια τὸ ὑπάρχειν τὸ πραγμα μὴ οὕτως ὡσπερ λέγομεν δυνάμει*; *energeia*, međutim, nije predležanje stvari na onaj način kao kada kažemo da nešto predleži, postoji primereno *dynamis*<sup>51</sup>. U ovom određenju se *dynamis* i *energeia* shvataju kao osnovni načini bitka bića (*τὸ ὑπάρχειν τὸ πραγμα*). Njihova bit je da ne budu bića nego najizvrsniji načini onoga „jest” od bića. Vrhunac aristotelovske prve filozofije čini istraživanje korelacije *dynamis* – *energeia*, ako se ono shvati kao istraživanje u smeru prve mogućnosti pitanja. Svi u tom području istraživani karakteri su više načini onoga „jest” od bića, a ne tako mnogo sâmo biće. To dolazi do izraza takođe i u onoj formulaciji, čiji jedan oblik glasi: *τὸ εἶναι πολλαχῶς*<sup>52</sup>. Ako se pusti da osnovno

<sup>49</sup> Aristotel: *Metafizika*, Γ 1, 1003 a 21 i dalje.

<sup>50</sup> Aristotel: *Metafizika*, Z 1, 1028 a 10 izm. ost.

<sup>51</sup> Aristotel: *Metafizika*, Θ 6, 1048 a 30 i dalje.

<sup>52</sup> Aristotel: *Metafizika*, Δ 11, 1019 a 4. Dalje se nalazi i formulacija: *τὸ εἶναι τοσαύτως*, ono „jest”, ono koje sačinjava ono „jest” na biću, na isto toliko mnogo načina dolazi do jezika, do govora (*Metafizika* H 2, 1042 b 25).

pitanje prve filozofije bude pomenutom formulacijom vođeno u područje njenog ispitivanja, onda preteže prva mogućnost pitanja: kao ono upitno u osnovnom pitanju pred pogled više istupa ono "jest" od bića. Područje u koje se mišljenje tako vodi može se odrediti kao područje odnosa logosa (λέγεται) i bitka (ὄν qua εἶναι, ὑπάρχειν)<sup>53</sup>.

Aristotel dalje određuje prvu filozofiju kao znanost o najvišim osnovama bića kao takvog<sup>54</sup>. I u ovom određenju najpre nije utvrđeno ono što je zapravo upitno: jesu li ti najviši osnovi načini bitka ili su i sami bića? U istraživanju, koje napreduje po niti vodilji formulacije τὸ ὄν λέγεται πολλαχῶς, to takođe ostaje još neodlučeno, čak naginje – kod dynamis i energiea – više ka prvoj mogućnosti pitanja i području koje ona zauzima.

Ali upravo se u ovom obliku biti prve filozofije, navođenjem onoga što je u njoj upitno, nameće druga mogućnost pitanja, i ona pokušava da u sporu oko zahteva prve filozofije zavlada nad prvom. Kao najviši osnov bića pokazuje se ono božansko: τὸ θεῖον πρώτη και κυριωτάτη ἀρχή<sup>55</sup>. Po tome prva filozofija ima posla sa jednim određenim bićem, pošto je očigledno da je u ovom obliku biti prve filozofije neposredno odlučeno o tome da je i najviši osnov jedno biće – naime, najviše biće. Međutim, istovremeno je odlučeno i o tome da pitanje o bitku bića dolazi do cilja najpre onda ako se bitak pokazao qua najviši osnov tj. kao ono božansko. U tom smislu druga mogućnost pitanja zahteva da bude takođe i prva mogućnost pitanja. A to, da se u tumačenju te ἀρχή njen karakter nameće kao biće, jedan je znak za to da se druga od sve mogućnosti pitanja usled nepitanosti onoga upitnog pokazala kao jača. U tome se opet javlja nepitana dostojnost pitanja prve filozofije u Aristotelovom mišljenju. Prva filozofija time postaje jedna određena znanost kojoj je priređeno jedno svojstveno polje istraživanja: ono božansko. To olakšava njeno uvrščivanje u šemu znanosti, koja je uređena u pogledu na svagdašnje oblasti<sup>56</sup>. Prva filozofija je teologija: ἐπιστήμη θεολογική.

Određenje prve filozofije kao teologije, u kojem ona sebi dodeljuje jednu oblast istraživanja koja njoj za razliku od drugih znanosti pripada, protivreći njenom određenju kao znanosti o biću kao biću tj. u njegovom bitku. U toj protivnosti se ne pokazuje ništa drugo do dostojnost pitanja prave filozofije. U Aristotelovom mišljenju su prvoj filozofiji dodeljena dva područja pitanja: područje bića kao bića i u njegovom bitku, i područje najvišeg bića kao najvišeg osnova sveg bića. Hajdeger je to podesno nazvao onto-teološkim ustrojstvom metafizike<sup>57</sup>.

U građevini aristotelovskog oblika prve filozofije dostojnost pitanja nastupa kao kolebanje u dodeljivanju područja koje pripada prvoj filozofiji, u koje ona može da se uputi osnovnim pitanjem i predrzumevanjem onoga upitnog koje u tom osnovnom pitanju ostaje nepitano. To kolebanje se nikada ne razrešava jednoznačno u korist jedne od mogućnosti pitanja i jednog od područja koja su se otvorila u tim mogućnostima

<sup>53</sup> Vidi poglavlje Δ 7 *Metafizika* 1017 a 7 i dalje. Čini se da je smisao knjige Γ *Metafizike*, a naročito tumačenja stava protivrečja, bio da razgraniči to područje odnosa.

<sup>54</sup> Aristotel: *Metafizika*, E 1, 1025 b 3 i dalje: αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ αἴτια ζητεῖται τῶν ὄντων, δηλον δὲ ὅτι ἡ ὄντα, izm. ost.

<sup>55</sup> Aristotel: *Metafizika*, K 7, 1064 a 36 i dalje. Vidi celu knjigu Λ *Metafizike*.

<sup>56</sup> Aristotel: *Metafizika*: E 1, 1025 b 20 i dalje, izm. ost.

<sup>57</sup> Heidegger, Martin: *Die onto-theologische Verfassung der Metaphysik*, u: *Die Identität und Differenz*, Pfullingen 1957, S. 35 i dalje. Vidi i: *Kant und das Problem der Metaphysik* 2 izd. Frankfurt 1050, S. 17.



pitanja. U svakoj mogućnosti pitanja se zajedno sa njom već javlja i ona druga. Neka se ipak i može kazati, da otvaranjem dostojnosti pitanja težište jače naginje na stranu one mogućnosti pitanja u kojoj se prva filozofija određuje kao teologija.

Mora da je Aristotel primetio opasnost razdvajanja dva mogućna osnovna područja u borbi za zahtev prve filozofije. Postoji, naime, još i treće određenje prve filozofije, koje može da se upotrebi u odnosu na obe mogućnosti osnovnog pitanja i oba osnovna područja. Prva filozofija je za razliku od ostalih znanosti, kojima je priređeno njihovo svagda vlastito područje istraživanja koje je opet razgraničeno od područja istraživanja svake druge znanosti, znanost o biću u celini (ὅν καθόλου)<sup>58</sup>. Područje koje ona sebi dodeljuje u svom ispitivanju je područje bića u celini.

Ovo određenje je neutralno u odnosu na spornost zahteva dva osnovna područja za najvišim rangom; ono ima odnosa prema svakom od dva osnovna područja i prema svakoj od mogućnosti pitanja osnovnog pitanja. Jer, s jedne strane očigledno je da je područje bića kao bića upravo područje bića u celini (i upravo nije područje jednog određenog bića, pa makar to bilo i najviše biće<sup>59</sup>). S druge strane, to određenje ima jedan isto tako neposredan odnos prema određenju metafizike kao znanosti o najvišim osnovama bića, odnos prema teologiji. Ako je, naime, prva filozofija pitanje o najvišim osnovama bića, tj. znanost o bogu, onda je ona upravo kao ta znanost o području bića u celini. Najviši osnov je osnov za sva bića, tj. osnov bića u celini. Biće u celini dobija svoje određenje kao biće polazeći od ovog najizvrsnijeg roda bića. Samo kao ta znanost teologija jeste prva filozofija<sup>60</sup>. Vidi se: ovo određenje biti služi drugoj mogućnosti pitanja osnovnog pitanja za to da se potvrdi kao prva mogućnost pitanja, tj. da se pokaže kao prva filozofija. U njemu je jasno izgovoren zahte prve filozofije: gospodarenje nad područjem bića u celini.

Određenje prve filozofije kao znanosti o biću u celini očigledno ima smisao da učinka spor oko zahteva prve filozofije. Ako dva određenja prve filozofije – kao znanosti o biću kao biću i u njegovom bitku, i kao znanosti o najvišim osnovama bića tj. o bogu – mogu da se „ujedine” ili barem spoje u određenju nje kao znanosti o biću u celini, onda više ne postoji opasnost da se prva filozofija razdvoji u sporu osnovnih područja koja su joj dodeljena shodno dvema mogućnostima pitanja. A potreba za raslojavanjem može da nastupi samo ako i ta opasnost postoji. Pa ipak, ona se sastoji u dostojnosti pitanja i biti prve filozofije. Određenje prve filozofije kao znanosti o biću u celini predstavlja za metafiziku mogućnost da se izvuče iz izvorne dostojnosti pitanja prve filozofije da bi kao prva filozofija gospodarila nad područjem celine, što joj tada shodno zahtevu prve filozofije i pripada.

## VI

Raščlanjavanje metafizike na jedan Pars generalis, koji nosi naziv „Ontologia”, i jedan Pars specialis, koji za temu ima inteligibilne supstance, boga i dušu, i nosi naziv

<sup>58</sup> Aristotel: *Metafizika* K 3, 1060 b 31 i dalje.

<sup>59</sup> Aristotel: *Metafizika*, I. c., i Γ 1, 1003 a 21 i dalje, nar. 1003 a 24 i dalje.

<sup>60</sup> Aristotel: *Metafizika* E 1, 1026 a 23 i dalje.

„pneumatika”, u potpunosti je obrazovano u školskoj metafizici XVII veka. Na njega je u svom raščlanjavanju mogao da se osloni Kristijan Volf. Osnov za to raščlanjavanje su teškoće pred kojom su se zatekli mislioci školske metafizike koji su hteli da ujedine različita Aristotelova određenja o biti i predmetu metafizike. Ove teškoće se konačno svode na bit metafizike zasnovavajuću dostojnost pitanja prve filozofije. Svaki pokušaj da se određenja biti i teme metafizike ujedine u jedno jedinstveno raščlanjavanje građevine biti metafizike nije ništa drugo do napor da se ne dopusti da se svojstveno obelodani dostojnost pitanja prve filozofije, tj. da se ona ostavi nepitana. A to opet mišljenju dodjeljuje njegov njemu svagda vlastiti oblik. I Volfovo raščlanjavanje, koje se oslanja na druge pokušaje, takođe je određeno dostojnošću pitanja prve filozofije.

Ove teškoće, koje potiču iz dostojnosti pitanja prve filozofije, u osnovi se provlače kroz sve komentare Aristotela. Poseban značaj Pereriusa leži, s sjedne strane, u tome što on pokušava da se susretne sa tim teškoćama u jednom samostalnom metafizičkom delu a ne u nekom komentaru Aristotela. Ali, ni to ga ne razlikuje od ostalih pokušaja iz njegovog vremena. (napr. Franciskus Suarezovih *Disputationes Metaphysicae*<sup>61</sup>). Više je stvar u tome, kako se to događa: on odvajava Philosophia Prima kao jednu Scientia universalis od metafizike (Theologia) kao jedne Scientia particularis. To razlikovanje je preuzela protestantska školska metafizika XVII veka<sup>62</sup>. 1595. godine se Pereriusovo delo prvi put pojavljuje na tlu Nemačke (u Kelnu); 1598. Goklenius u svojim *Isagoge* već poznaje to razlikovanje<sup>63</sup>. Može se postaviti pitanje, zašto je upravo u protestantskoj (luterijanskoj kao i reformisanoj) školskoj metafizici Pereriusovo razlikovanje bilo preuzeto i konačno vodilo do upravo tog rešenja, dok u katoličkoj filozofiji tog vremena nije igralo nikakvu ulogu. Po svemu sudeći razlog za to leži u posebnom položaju u koji je metafizika (i filozofija uopšte) sebe dovela u pogledu na svoj položaj prema teologiji. Za to je karakteristično upravo Luterovo [Martin Luther] odbacivanje filozofije.<sup>64</sup> To je zahtevalo novo promišljanje odnosa metafizike i teologije, i dalo je povod protestantskom mišljenju da prihvati Pereriusovo razlikovanje. Međutim, teološko-religiozno razlozi nikako nisu bili ono što je vodilo do tog raščlanjavanja. To pokazuje upravo prvo pojavljivanje Pereriusovog razlikovanja, gde ono izrasta baš iz određenja biti i predmeta metafizike kod Aristotela. Samo se njegovo široko prihvatanje od strane protestantskih mislilaca može tumačiti iz posebnog položaja metafizike u njenom odnosu prema teologiji.

Pereriusovo raščlanjavanje, koje više zvuči kao predlog<sup>65</sup>, iznosi još jednu teškoću. U njemu se pravi razlika između Philosophia-e Prima i metafizike, za koje ipak izgleda

<sup>61</sup> Conze, Eberhard: *Der Begriff der Metaphysik bei Franciscus Suarez*, Forschungen zur Geschichte der Philosophie und der Pädagogik, III Band, Heft 3, Leipzig 1928.

<sup>62</sup> Wundt, Max: *Die deutsche Schulmetaphysik des 17. Jahrhunderts*, Heidelberger Abhandlungen zur Philosophie und ihrer Geschichte 29, Tübingen 1939, S. 170.

<sup>63</sup> Vidi napomenu 20.

<sup>64</sup> O Luteru sada uporedi: Lohse, Bernhard: *Ratio und Fides, eine Untersuchung über die ratio in der Theologie Luthers*, Forschungen zur Kirchen- und Dogmengeschichte, Bd. 8, Göttingen 1958, S. 24 i dalje i S. 73 i dalje. O odnosu teologije i filozofije u protestantizmu: Troeltsch, Ernst: *Vernunft und Offenbarung bei Johana Gerhard und Melancthon*, Untersuchungen der altprotestantischen Theologie, Göttingen 1891; Weber, Emil: *Die philosophische Scholastik des deutschen Protestantismus im Zeitalter der Orthodoxie*, Abhandlungen zur Philosophie und ihrer Geschichte, Heft 1, Göttingen 1907, i: isti; *Der Einfluss der protestantischen Schulphilosophie auf die orthodox-lutherische Dogmatik*: Leipzig 1908.

<sup>65</sup> Ono se nalazi kao drugi oblik rešenja jedne dubitatio (Solvitur alio modo tertia dubitatio, Caput VII).

da su jedno te isto. Ove nove teškoće se mogu ukloniti ako se za Philosophia Prima kao Scientia universalis uvede novi naziv. Očigledno je da je funkcija naziva „Ontologija” upravo da se izbegnu te teškoće, pri čemu ovde nije stalo do toga, da li je to bilo jasno i prvim korisnicima tog naziva. Pritom se mora obratiti pažnja na sledeće: Prva filozofija bi u potpunosti mogla da podnese da ne bude metafizika. Ali, metafizika mora da postavi zahtev prve filozofije. No, ako se naziv „metafizika” dodeli jedino Scientia-i universalis qua Prima philosophia-i, onda Theologia više ne može da postavi zahtev da bude metafizika, što prema njenoj biti i ne ide<sup>66</sup>. Potreba metafizike da bude prva filozofija, i potreba Theologia-e da bude metafizika dovode do raščlanjavanja metafizike, onakvog kakvo se nalazi kod Mikraeliusa<sup>67</sup>. Volf je, naravno, poznao školske metafizičare XVII veka<sup>68</sup>.

Ono što Volf nikada nije mogao da pronađe u raščlanjavanju metafizike kod školskih metafizičara je Cosmologia kao jedan deo metafizike. Pritom možemo podsetiti na sledeće: Očigledno je da je uvođenje Cosmologia-e kao jednog dela metafizike pravilo teškoće<sup>69</sup>. I Volf je to znao. U jednom Anex-u za § 78 u Discursus praeliminaris svoje *Logike* on piše: „Cosmologia generalis ignota hactenus philosophis, etsi passim ab iis tradita fuerint, quae ad eam pertinent. Ego consultum auxi condere hanc scientiam, propterea quod Psychologia, Theologia naturalis atque Physica inde principia sumit, nec commode alibi pertractantur, quae ad eam referri debent. Cosmologia ima dvoznačan položaj. S jedne strane ona je jedan deo metafike, a s druge ona je deo fizike čija bit je još od davnina upravo da ne bude metafizika (tj. prva filozofija). Jednom prilikom je Kant upozorio na to da je *Kritiku čistog uma* napisao polazeći od ispitivanja antinomija čistog uma: „Istraživanje postojanja boga, besmrtnosti duše etc. nije bilo tačka od koje sam pošao, nego antinomija č. u.: ‘Svet ima početak – svet nema početak, etc., sve do četvrte: Postoji sloboda u čoveku, - naspram onoga: nema nikakve slobode već je sve u njemu prirodna nužnost,’ to je bilo ono što me je najpre probudilo iz dogmatskog dremeža i gonilo ka kritici samog uma, da bih otklonio skandal prividnog protivrečja uma sa samim sobom”<sup>70</sup>. To znači da *Kritika čistog uma* počinje jednom kritikom Cosmologia-e kao jednog dela metafizike. Polazeći od te kritike Cosmologia-e počinje kod Kanta destrukcija nasleđene metafizike na niti vodilji njihovih izvrsnih Entia.

I kod naših napora je stalo do toga da se raščlanjavanje metafizike još jedanput prođe uz obraćanje pažnje na položaj Cosmologia-e u njoj. Pitanje se može ovako postaviti: Kako Cosmologia kao jedan deo fizike dolazi do toga da postane jedan deo metafizike, i iz koje metafizičke biti to može da se dogodi? Kao deo fizike Cosmologia se bavi telima (corpora ili materijalnim bićima res materiales). Jedino ovo nikada nije moglo da zasnuje svoj metafizički karakter već ju je stalno upućivalo u drugu filozofiju.

Prvi koji razmatranje res materiales uopšte zapravo preuzima u metafiziku je Dekart [René Descartes]. Naziv Dekartovog glavnog dela, kao što je poznato, glasi: *Medita-*

<sup>66</sup> Taj pokušaj su načinili Alšted i Šarf. Vidi napomene 26 i dalje i 33 i dalje.

<sup>67</sup> Vidi naopomenu 37.

<sup>68</sup> Wundt, Max: *Die deutsche Schulphilosophie im Zeitalter der Aufklärung*, Heidelberger Abhandlungen zur Philosophie und ihrer Geschichte 32, Tübingen 1945, S. 141.

<sup>69</sup> Vidi §§ 60 i 76 – 78 u Discursus praeliminaris Volfove *Logike*.

<sup>70</sup> *Kant's gesammelte Schriften*, Hrsg. von der königlich preußischen Akademie der Wissenschaften, Band XII, S. 255, (pismo Kristijanu Garveu [Christian Garve] od 21. septembra 1798.).

*tiones de Prima Philosophia in quibus Dei existentia et animae humanae a corpore distinctio demonstrantur*<sup>71</sup>. Ovde je sve stalo do toga da se vidi da su u ovom nazivu svi elementi kasnije *Metaphysica-e specialis* sjedinjeni pod nazivom prve filozofije. Naslov *Meditatio V* glasi: *De essentia rerum materialium, et iterum de Deo, quod existat*, a naslov *Meditatio VI*: *De rerum materialium existentia, et reali mentis a corpore distinctione*<sup>72</sup>. Vidi se: materijalne stvari, kako njihova esencija tako i njihova egzistencija, obrađuju se pod nazivom prve filozofije u uskoj povezanosti sa bogom i čovekovom dušom. Sve tri *Entia* se javljaju kao legitimni predmeti metafizike. Više ne može da bude nikakve sumnje u to da se javljanje tri *Entia* kod Kristijana Volfa, javljanje na kojem je osnovano raščlanjavanje *Metaphysica-e specialis*<sup>73</sup>, nalazi prethodno obrađivano kod Dekarta<sup>74</sup>. Kako je, međutim, kod Dekarta *res materialis* došla do toga da bude *ens metaphysicum*, predmet metafizike?

Ovde se moramo vratiti na *Regulae ad directionem ingenii*. Ona projektuju, pre svega u *Regula IV*, jednu *Scientia-u universalis* koju Dekart naziva *Mathesis universalis*<sup>75</sup>. Njoj je naloženo da bude *cognitio omnium*<sup>76</sup>. Ma kakav da je pojam znanosti koji vodi do projekta takve *Mathesis universalis*, jedno bi moralo da bude jasno: prema zahtevu ta univerzalna znanost potvrđuje karakter metafizike. Ona u potpunosti ispunjava zahtev jedne *ἐπιστήμη του όντος καθόλου* – znanosti o području bića u celini. Pojam znanosti koji leži u osnovi toj znanosti<sup>77</sup>, međutim, zahteva izričitu zasnovanost svakog iskaza i svakog bića. To kasnije nalazi izraz u Dekartovom zahtevu (aksiomu): *Nulla res existit, de qua nun possit quaeri quatenam sit causa cur existat*<sup>78</sup>. Ovo je direktno predforma stava o osnovu tj. razlogu, kod Lajbnica. Njoj će se udovoljiti u *Meditationes de Prima Philosophia*. Tu se kao moguće zasnivanje za svako saznanje (*cognitio omnium*) u uzajamnom učvršćivanju pokazuju samoizvesnost čovekovog *Cogitare* i izvesnost postojanja boga.

Zasnivanje znanosti o području bića u celini sada se događa nadvisivanjem *mathesis universalis* tj. metafizike (*cognitio omnium*) koje se izričito provodi kao metafizika. I između *Regulae ad directionem ingenii* i *Meditationes de Prima Philosophia*, tj. između dve u njima projektovane znanosti, vlada spor oko zahteva prve filozofije, tj. dostojnosti pitanja prve filozofije. Ona se ovde može ovako okarakterisati: Da li je *Mathesis universalis*, tj. znanost o području bića u celini, ili zasnivanje *Mathesis universalis* prva filozofija? Dekart se, naravno, odlučuje za zasnivanje *Mathesis universalis* kao prvu filozofiju. Time se u ostalome – viđeno polazeći od Aristotela – pojačava ona crta

<sup>71</sup> Prema drugom izdanju iz 1642.

<sup>72</sup> *Oeuvres de Descartes*, ed, Ch. Adam et P. Tannery, Bd. VII, (A. T. VII), pag. 63, e. 1. i dalje, et pag. 71, e. 10 i dalje.

<sup>73</sup> Vidi *Discursus praeliminaris u Logici*, § 55, *Fundamentum partium philosophiae*.

<sup>74</sup> Kod Lajbnica je pojam supstance, koji se misli polazeći od monade, ono što zasniva prvu filozofiju. U pojmu monade su Dekartove tri metafizičke *Entia* mišljene iz jednog jedinstvenog metafizičkog principa, principa sile (*vis activa*) odn. entelehije. Vidi: *De primae philosophiae emendatione ac de notione substantiae*, Gerhardt, IV, pag. 468 i dalje.

<sup>75</sup> A. T. X. pag. 378, e. 8 i dalje.

<sup>76</sup> A. T. X. pag. 372, e. 4.

<sup>77</sup> Taj pojam bi mogao da se raščlani polazeći od formulacije: *Omnis scientia est cognitio certa et evidens* (A. T. X. pag. 362, e. 5).

<sup>78</sup> A. T. VII. pag. 164, e. 25 i dalje.

prve filozofije u kojoj ona nastupa kao znanost o najvišim osnovama bića: stav o osnovu tj. razlogu tako može da preuzme funkciju najvišeg osnovnog stava tj. načela prve filozofije qua metafizike.

Nikakvu sumnju ne dopušta to da je Kristijan Volf pustio da ga u predlogu tri Entia vodi kartezijanski projekat metafizike: Etenim si ad nosmetipsos attendimus, quovis temporis momento nobis sumus concii rerum extra nos praesentium et organa sensoria nostra commoventium; quilibet vero enim sui ipsius conscium est. Id, quod in nobis sui ipsius conscium est, dicitur *anima*: res ceterae extensae, figuris et magnitudine a se invicem differentes, quas extra nos intuemur, *corpora* vocantur. Admittimus itaque duplex entium genus *corpora* et *animas humanas*. Et quam primum statuimus, corpora et animas humanas esse entia a se, seu propria virtute ortas et perseverantes; Auctorem quoque admittimus cum corporum, tum animarum, cujus virtute utrumque entium genus fuit productum. Atque is, Autor rerum, quas existere largimur, *Deus* a nobis appellatur. Quamobrem entia, quae cognoscimus ad nosmetipsos attenti, antequam philosophamur, sunt Deus, anima humanae ac corpora<sup>79</sup>. Zahtev za legitimisanom zasnovanošću i kod njega konstituiše znanost i filozofiju<sup>80</sup>. Ali, Cosmologia je ostatak kartezijanske Mathesis universalis, koji preostaje ako se druge dve Entia (bog i duša) izdvoje i upute svaka u vlastitu metafizičku disciplinu, a odstrane se dvoumice koje se vezuju za Scientia-u, quae de corporis agit, tj. za fiziku kao drugu filozofiju. Za to u potpunosti nudi prostor položaj Cosmologia-e, koja i jeste deo Metaphysica-e specialis, tj. upravo ne Metaphysica generalis sive Ontologia sive Prima Philosophia. Preostaje Cosmologia kao generalis mundi contamplatio<sup>81</sup>.

Položaj Cosmologia-e u sistemu Metaphysicae specialis isto tako upućuje na poreklo iz kartezijanskog mišljenja. Kod ovoga se radi o legitimisanoj zasnovanosti. Cosmologia generalis ostaje prva od Metaphysicae speciales, zato što ona iz svog porekla iz Dekartove Mathesis universalis unapred poseduje metafizički karakter, te stoga može da preuzme funkcije zasnivanja za Psychologia-u i Theologia-u naturalis<sup>82</sup>. Sve funkcije zasnivanja, koje ona nema iz kartezijanskog projekta, a koje su Dekarta pokrenule na postavljanje metafizike u *Meditationes de Prima Philosophia*, ona prepušta Ontologia-i sive Prima Philosophia-i, tj. Metaphysica-i generalis<sup>83</sup>.

Raščlanjavanje metafizike na Metaphysica generalis i Metaphysica specialis kod Kristijana Volfa ima dva korena: filozofsku tradiciju školske metafizike XVII veka i Dekartovo mišljenje. Oba korena se vraćaju na isti fundament, na suštinsku dostojnost pitanja Aristotelove prve filozofije. U Volfovom mišljenju se ta dva kraka spajaju. I to je jedan metafizički događaj. Postavlja se pitanje, šta ta kontaminacija dva kraka mišljenja metafizički znači za pomenuto raščlanjavanje i ono u njemu raščlanjeno. Legitiman odgovor bi mogla da pruži samo jedna interpretacija kantovskog mišljenja, pre svega njegovog pojma o dogmatskoj metafizici<sup>84</sup>. Ovde se mogu sati samo uputstva. Predlog tri Entia kao metafizičkih predmeta događa se iz preuzimanja kartezijanskog mišljenja.

<sup>79</sup> § 55 u Discursus praeliminaris u *Logici*.

<sup>80</sup> § 6 i § 30 u Discursus praeliminaris.

<sup>81</sup> § 78.

<sup>82</sup> § 99.

<sup>83</sup> § 87 i § 99.

<sup>84</sup> O tome: *Kritika čistog uma*, Predgovor za drugo izdanje, B XXXV i dalje, izm. ost.

Ali, pritom je taj predlog zavisan od jedne biti znanosti koja se najjasnije može shvatiti iz naziva „Dispositio”<sup>85</sup>. Iz te biti znanosti, biti koja iz sebe otpušta projekat jedne *Mathesis universalis qua cognitio omnium*, izrasta značenje istraživanja za fundamentalan položaj onoga *Cogitare Mens-a*<sup>86</sup>, koje i samo mora da se zasnjuje u dokazima boga u *Meditationes de Prima Philosophia*.

Ovaj Dekartov pojam znanosti, međutim, postavlja svako biće tako da ono može da se sazna s obzirom na njegov položaj prema čovekovoj *Mens*. *Dispositio* je je jedna takva *respectu intellectus nostri*<sup>87</sup>. Ono što Dekart pritom propušta je ispitivanje, da li se poredak bića s obzirom na čovekovo saznavanje tiče tog bića u njegovom bitku. On to i mora da propusti, jer primereno svom pojmu znanosti on načelno odbija da pita o karakteru bitka onoga što je disponirano<sup>88</sup>. Međutim: ako *Mathesis universalis* postavlja metafizički zahtev za gospodarenjem nad područjem bića u celini, onda je ona takođe tim zahtevom prinuđena da čini ono što je posao metafizike: da razmatra biće kao biće tj. u njegovom bitku.

Upravo taj propust nadoknađuje Kantova *Kritika čistog uma*. Ona ispituje, kako stoji sa karakterom bitka bića koje je postalo disponirano *respectu intellectus nostri*, tj. predmetâ. Za Kanta se taj karakter bitka pokazuje u sudu o biću. Tu on mora da se obelodani u kopuli. Stoga Kant upravo tamo gde u transcendentalnoj logici predmetnost predmeta stiče svoju prvu konkretnu, tj. u transcendentalnoj dedukciji čistih pojmova razuma, određuje sud na način koji se izričito odvaja od formalnog načina posmatranja i prekoračuje ga. Kant kaže „da sud nije ništa drugo do način da se data saznanja dovedu do *objektivnog* jedinstva apercipije”. „Na to cilja odnosna rečca jest u njima, da bi se objektivno jedinstvo datih predstava razlikovalo od subjektivnog. Jer ono označava njihov odnos prema izvornoj apercipiji i njeno nužno jedinstvo.”<sup>89</sup>

U odnosnoj rečci „jest” odgovora se odnos bića prema transcendentalnom mestu iz kojeg biće doseže svoj bitak, svoju predmetnost. To je sve drugo od saznavnoteorijske relacije, nego je legitimacija transcendentalno-metafizičkog karaktera one „*Dispositio*”, legitimacija u kojoj se položaj bića „*respectu intellectus nostri*” obelodanjuje kao karakter bitka bića, kao njegova predmetnost.

Primereno svojoj dogmatskoj metafizici Kristijan Volf ostaje iza Kanta. Njegovo raščlanjavanje metafizike je pokušaj da shvati Dekartove tri metafizičke *Entia* s obzirom na njihov karakter bitka. To se kod njega događa na taj način što on Dekartove tri *Entia* jednostavno predlaže i pušta ih da leže pred nama, ne obazirući se na to da se one

<sup>85</sup> Descartes: *Regulae ad directionem ingenii*, A. T. X. pag. 379, e. 15 i dalje. Regula V: Tota methodus consistit in ordine et dispositione eorum ad quae mentis acies est convertendae, ut aliquam veritatem inveniamus. Naziv „*Dispositio*” tek stavlja u položaj da se razumeju nazivi „*Scientia*”, „*Ordo*” i „*Methodus*”.

<sup>86</sup> *Ibid.*, pag. 395, e. 17 i dalje: Si quis pro quaestione sibi proponat, examinare veritates omnes, ad quarum cognitionem humana ratio sufficiat ..., ille profecto per regulas datas inveniet nihil prius cognosci posse quam intellectum, cum ab hoc caeterorum omnium cognitio dependeat, et non contra. Ovde se poželjnom jasnoćom pokazuje da su istraživanja o *Cogitare Mens-a* (tj. *Meditationes de Prima Philosophia*) nastala iz potrebe za metafizičkim zasnivanjem *Mathesis universalis*.

<sup>87</sup> *Ibid.*, pag. 418, e. 9, izm. ost.

<sup>88</sup> *Ibid.*, pag. 381, e. 9 i dalje: monet – (scilicet: Regula VI) – enim res omnes per quasdam series posse disponi, non quidem in quantum ab aliquo genus entis referuntur, sicut illas Philosophi in categorias suas diviserunt, sed in quantum unae ex aliis cognosci possunt. Vidi takode: *ibid.*, pag. 427, e. 9 i dalje i pag. 438, e. 14 i dalje.

<sup>89</sup> *Kritika čistog uma*, B 140-41 i B 626-27.

javljaju kao metafizička Entia iz dispozitivne biti znanosti<sup>90</sup>. Time se on u osnovi vraća unazad na pretkartezijanski pojam bitka. To neispitano puštanje da predleži kao predlog tri Entia Kant naziva dogmatizmom i dogmatskom metafizikom. Njegova metafizika je morala da pođe upravo od napuštanja tog naivnog puštanja da predleži predlog tri Entia, da bi u ispitivanju granica Mens-a - u kritici čistog uma – pronašao uslove mogućnosti stupanja-u-odnos predmetâ tj. njihovu predmetnost. A sve to se zbiva iz pitanja dostojne biti prve filozofije.

Sa nemačkog preveo  
Miloš Todorović

---

<sup>90</sup> Radi toga kod Volfa nedostaje i Lajbnicov pojam monade, koji karakter bitka bića sagledava u totalnoj dispoziciji, tj. u Cogitare.